

практических семинаров и конференций (2004–2005 гг.). – М.: Российское объединение исследователей религии, 2005. – Выпуск 2. – С. 382–403. – Режим доступа: <http://www.rusoir.ru/president/works/186>. 10. Бондарчук П. Позахрамові релігійні дії в житті віруючих України (середина 1940-х – середина 1980-х років) / П. Бондарчук // Український історичний збірник. – Випуск 13. – 2010. – С. 39–63. 11. Держархів Рівненської обл., ф. Р-204, оп. 12, спр. 1, 145 арк. 12. Держархів Волинської обл., ф. Р-605, оп. 2, спр. 1, 130 арк. 13. ЦДАВО України, ф. Р-4648, оп. 4, спр. 4, 106 арк. 14. Держархів Волинської обл., ф. Р-605, оп. 2, спр. 8, 52 арк. 15. Данілова І. Ю. Взаємини радянської влади та протестантських релігійних організацій у післявоєнний період (1945–1955 рр.) в українській та зарубіжній історіографії / І. Ю. Данілова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – 2007. – Випуск 12. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu_ist/2007_12/sekcii/sekciya%204/vzaemunu%20radyan_skoj%20vladu.pdf. 16. ЦДАВО України, ф. Р-4648, оп. 4, спр. 67, 121 арк. 17. Бережко К. Операція "Север" (1951 р.) – приклад релігійної репресії в Україні / К. Бережко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет, 2007. – Випуск 11. – С. 53–56. 18. Иваненко С. И. О людях, никогда не расстающихся с Библией / С. И. Иваненко. – М.: Арт-Бизнес-Центр, 1999. – 271 с. – Режим доступа: <http://religious.narod.ru>. 19. Держархів Волинської обл., ф. Р-605, оп. 2, спр. 16, 108 арк.

Екатерина Якунина

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СВИДЕТЕЛЕЙ ИЕГОВЫ В ВОЛЫНСКОЙ И РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТЯХ В 1944–1953 ГГ.

В статье проанализировано религиозную политику советской власти 1940–1950-х гг. и особенность ее реализации относительно Свидетелей Иеговы. На основе анализа архивных материалов отражено их положение в данный период в Ровенской и Волынской областях. Раскрыты механизмы давления и контроля за деятельностью и распространением вероучения Свидетелей Иеговы. Исследовано, что советская власть использовала систему административных, финансовых и силовых методов, чтобы ограничить сферу влияния этих верующих. Выделена территория их распространения и мероприятия из сохранения религиозной практики, которые использовали Свидетели Иеговы.

Ключевые слова: Свидетели Иеговы, советская власть, Совет по делам религиозных культов, Волынская область, Ровенская область.

Kateryna Yakunina

FUNCTIONING OF JEHOVAH'S WITNESSES IN VOLIN AND RIVNE REGION IN 1944–1953

The religious policy of soviet power 1940–1950th is analyzed in the article and features of its realization of Jehovah's Witnesses. On the basis of analysis of the archived materials their position is reflected in this period on territory of the Rivne and Volin region. The mechanisms of pressure and control are exposed after activity and distribution of dogma of Jehovah's Witnesses. Investigational, that soviet power used the system of administrative, financial and power methods, to limit the spheres of influence of these believers. Territories of their distribution and measures are selected from the maintenance of religious practice, which used believers.

Key words: Jehovah's Witnesses, soviet power, Council for Religious Affairs, Volin region, Rivne region.

УДК 94(477) "1944/1964"

Ярослав Стоцький

ВПЛИВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НА МІНІМІЗАЦІЮ ДІЮЧОЇ ПАРАФІЯЛЬНОЇ МЕРЕЖІ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ У 1944–1964 РР.

У статті досліджено основні причини, хід і наслідки зменшення мережі Римо-католицької церкви у Львівській, Тернопільській і Станіславській (тепер – Івано-Франківській) областях внаслідок державної політики у сфері релігії у 1944–1964 рр.

Ключові слова: парафії, костели, поляки, громади, католики.

Дослідження проблеми взаємин державної влади, суспільства та релігійних інституцій у зазначені роки викликане низкою причин. По-перше, у сучасній Україні помітно зріс суспільний інтерес до релігії як до недостатньо вивченого суспільного феномену; по-друге, трансформації у державно-політичному устрої України, після здобуття нею незалежності, суттєво вплинули на роль і місце церковних інституцій у духовному і соціально-політичному житті українського суспільства; по-третє, формування цивілізаційних відносин державної влади із церковними інституціями повинно сприяти утвердженню справжньої демократії в Україні, розбудові конструктивного діалогу та співпраці між ними із врахуванням стратегічних інтересів держави та водночас, свободи віросповідання, творення гармонії релігійно-духовних, моральних і національних складників суспільства.

Зазначаючи актуальність теми, автор ставить за мету з'ясувати як державна політика у сфері релігії та методи її реалізації партійними й радянськими органами влади та безпосередньо обласними уповноваженими Ради в справах релігійних культів (далі – РСРК) вплинули на суттєве зменшення релігійних громад і духовенства Римо-католицької церкви (далі – РКЦ) у західних областях України у досліджуване двадцятиліття.

РКЦ ніколи не залишалася поза увагою комуністичної влади, НКДБ і московського православ'я, тому що, керована Ватиканом, вона завжди прагнула розширювати свою географію і впливи.

На середину 1944 р. на території Львівської області діяло 285 костелів, із них 124 парафіяльних костелів і 161 каплиця (дочірні костели), які обслуговували 180 ксьондзів, не враховуючи чернецтво. Римо-католицьке чернецтво на Львівщині налічувало 17 чоловічих монастирів і 166 ченців, а жіноче – 22 монастирі, 21 філію і 486 черниць [1, арк. 40]. Географія монастирів і костелів у Львівській області на 10 травня 1946 р. була широкою і охоплювала усі райони [1, арк. 57–60].

На січень 1946 р. капітула архідієцезії складалася, окрім архієпископа Євгеніюша Базяка, як її голови, із каноніка капітули і канцлера курії отців Зигмунта Галуневича, Станіслава Флендрика, Яна Новицького і Теофіла Длугоша [2, арк. 32]. У березні 1946 р., у зв'язку із виїздом поляків до Польщі і перенесенням архідієцезії до Любачева, капітула архієпископом Е. Базяком у Львові була розпущена.

Депортація польського і українського населення 1944–1946 рр. безпосередньо вплинула на значне зменшення поляків-католиків і римо-католицьких парафій та монастирів у західних областях України. Від ще донедавна географічно й кількісно великої Львівської архідієцезії залишилися тільки невеликі осередки. Так, із Львівщини упродовж 1945–1946 рр. виїхало близько 220 тис. поляків. На 1 вересня 1946 р. у Львові залишилося близько 8 тис. поляків, а всього в області – близько 20 тис. Діючими, згідно із попередніми даними уповноваженого РСРК, були тільки 7 костелів: 4 – у Львові і 3 у районах та 8 ксьондзів і 4 черниці [1, арк. 67]. Але жодного діючого чоловічого і жіночого монастирів РКЦ у Львівській області на 1 січня 1947 р. не було.

Перед початком Другої світової війни на Станіславщині, налічувалося 191608 віруючих римо-католиків, 85 парафій, 14 монастирів, 207 костелів і 155 ксьондзів [3, с. 287]. Через польсько-українську депортацію населення станом на 6 липня 1945 р. налічувалося тільки 53 релігійні громади, а наприкінці першого кварталу 1947 р. їх залишилося тільки 7, котрі обслуговували 2 ксьондзи у 6 діючих костелах: у Станіславі (понад 1000 віруючих), Бурштині (85 віруючих) і Болехові (317 віруючих) – обслуговував о. В. Ольшовський; у Букачівцях (119 віруючих) – о. Ю. Сліпко; у Ценяві (274 віруючих) – молилися у костелі, без ксьондза [3, с. 293–294]. Загалом, зі Станіславської області до Польщі виїхало близько 80 тис. осіб. Майже усі недіючі костели перетворилися у пустки.

У Тернопільській області, за матеріалами поточного обліку райвиконкомів, всього на початку 1945 року було 254 діючих і недіючих костели і каплиці, які обслуговували 111 ксьондзів [4, арк. 22]. Згідно із попередніми обліковими даними уповноваженого РСРК у Тернопільській області, на 1 грудня 1945 року діючими були тільки 131 костел, обслуговувані 61 ксьондзом [5, арк. 79]. Процес переселення поляків до Польщі тривав та коли він закінчився, то на початку 1947 р. на Тернопільщині зареєстровано 10 римо-католицьких громад, усього було 2549 віруючих римо-католиків, котрих обслуговували 7 ксьондзів [6, арк. 8].

У 1947–1953 рр. між Ватиканом і СРСР реальних кроків у здійсненні діалогу не було, тим більше у встановленні двосторонніх дипломатичних відносин. Ватикан дотримувався позиції, що до тих пір, поки в СРСР немає загальної свободи і немає свободи віросповідання, про встановлення дипломатичних відносин чи хоча б якогось продуктивного діалогу – не може йти мови. Тим більше, що СРСР ліквідував Греко-католицьку церкву (далі – ГКЦ), проводив репресії проти католицизму: греко-, вірмено- і римо- Церков. З іншого боку, у цей період розпалювалася "холодна війна" між Заходом і СРСР, що також не могло не відобразитися на ставленні Апостольського Престолу, керованого Пієм XII, до комуністично-атеїстичного сталінського режиму, який, у свою чергу, бачив у Ватикані свого чи не найлютішого ворога. Власне, таке сприйняття Ватикану радянським режимом

відображалось на становищі костелів РКЦ та їх віруючих в Україні, а саме у її західних областях, де ще, на відміну від центрально-східних областей, діяли легальні, а де й нелегальні, осередки римо-католицизму.

У Львівській області, у першому півріччі 1947 р. налічувалося 10 римо-католицьких ксьондзів, котрі обслуговували 12 зареєстрованих і діючих костелів: кафедральний костел Успіння Пресвятої Діви Марії (м. Львів) – адміністратор о. Карл Ящемський, вікарій о. Станіслав Плошинський; костел Св. Марії Сніжної (м. Львів) – настоятель о. Ян Повінський, вікарій о. Ян Ольшанський; костел Св. Антонія Падевського (м. Львів) – настоятель о. Єронім Кв'ятковський; костел Св. Марії Магдалини (м. Львів) – настоятель о. Трушковський; костел у Поморянах – настоятель о. Станіслав Костиловський; костел у с. Дунаїв Поморянського району – також обслуговував о. С. Костиловський; костел Успіння Пресвятої Діви Марії у Золочеві – настоятель о. Ян Ценський; костел у с. Новосілки Красненського району – також обслуговував о. Я. Ценський; костел у с. Білий Камінь Олеського району – настоятель о. Лабарчук; костел Св. Станіслава у м. Щирець – настоятель о. Генріх Завала; костел Св. Миколая у м. Бібрка – також обслуговував о. Є. Кв'ятковський; костел Воздвиження Святого Хреста у м. Городок – обслуговував о. Є. Кв'ятковський [7, арк. 84–85, 99–101].

Одночасно діяли два костели, парафіяни яких не з'являлися на реєстрацію. Це нелегальний костел, що знаходився у с. Куровичі Глинянського району і легальний у с. Новосілки Красненського району. Парафіян цих незареєстрованих костелів обслуговував, без дозволу уповноваженого, о. Ян Ценський. Уповноважений заборонив йому обслуговувати ці костели доти, доки миряни не надішлють йому прохання, щоб о. Ян Ценський обслуговував їх громади [7, арк. 86–87]. Позиція уповноваженого скеровувалася на зменшення релігійних громад і діючих костелів. Таким чином, формувалася мережа нелегально діючих релігійних громад і костелів, котрі на свій страх і ризик обслуговували настоятелі сусідніх парафій РКЦ.

У 1948 р. вже не було жодного діючого монастиря РКЦ у Львівській, Станіславській та Тернопільській областях. Тільки у Дрогобицькій області був один діючий чоловічий монастир. Він знаходився у м. Мостиська і налічував 2 ієромонахів і 2 ченців-братів. Настоятелем монастиря був о. Франц Калужевський. 14 травня 1948 р. органами МДБ застосовано паспортний режим до ченців монастиря і вони були переселені у монастир до Самбора, котрий влада закрила у 1950 р.

У 1948 р. обласний уповноважений РСРК у Львівській області П. Кучерявий перевів зі Львова у Кам'янець-Подільський о. Яна Ольшанського, як одного із найактивніших пастирів, а у кафедральному костелі став служити отець-францисканин Рафаїл Керницький.

Як зазначалося, у 1947 р. у Станіславській області діючими були 7 релігійних громад римо-католиків, котрі мали 6 зареєстрованих костелів: у Станіславі, Бурштині, Болахові, Букачівцях, Ценяві і Вижниці (до останнього також належала громада Кут). Чисельність практикуючих віруючих у цих громадах становила понад 2000 осіб, котрих обслуговували 2 ксьондзи: о. Войтек Ольшовський і о. Юзеф Сліпко. У 1948 р. через відсутність постійного ксьондза були зняті із реєстрації громади у Ценяві й Кутах [3, с. 294]. 27 серпня 1949 р. обласним уповноваженим РСРК Г. Прокопенком знято із реєстрації (заборонено відправи для громад Станіслава і Бурштина) о. В. Ольшовського [8, арк. 62–84].

Незабаром, на його місце, на прохання віруючих римо-католиків Станіслава, єдиний митрополит РКЦ в СРСР, архієпископ та митрополит Ризький Антоній Спрінгович з дозволу уповноваженого РСРК при Раді Міністрів (далі – РМ) СРСР у Латвійській РСР Рестберга та за погодженням із уповноваженим РСРК при РМ СРСР в УРСР П. Вільховим призначив настоятелем у м. Станіславі о. Язєпа Павіланіса, котрого 4 грудня 1950 р. уповноважений Г. Прокопенко зареєстрував настоятелем для римо-католицької громади м. Станіслава. Зауважимо, що реєстрація уже не поширювалася на громаду Бурштина, на відміну від реєстрації о. Ольшовського. Громада була знята з реєстрації, а костел – закрито [9, арк. 47–57].

Таким чином, на 1954 р. у Станіславській області залишилося діючими три костели і три релігійні громади РКЦ у Станіславі, Болахові і Букачівцях. Перші дві обслуговував о. Язєп Павіланіс, а третю – о. Юзеф Сліпко. Чисельність віруючих не перевищувала 2000 осіб [10, арк. 6].

Якщо у 1947 р. уповноваженим РСРК у Тернопільській області зареєстровано 10 римо-католицьких громад, то у 1948 р. до них додалася ще одна громада – с. Галушинці Підволочиського району, котру в 1948 р. зареєстровано в уповноваженого РСРК. Збільшилася на 315 віруючих загальна кількість римо-католиків в області, і на 1 січня 1949 р. вона становила 2866 осіб [6, арк. 25].

Усього ж, упродовж 1948 р. в 11 римо-католицьких парафіях Тернопільщини служили такі священники: Броніслав Мірецький, Казимир Фейшакер, Якуб Мацішин, Юзеф Адамчик, Казимир Галицький і Станіслав Вичисаний. Через незначну чисельність польського населення в області та від'їзд молоді на навчання чи працю в інші області у 1949 р. відбувся як розпад, так і об'єднання

деяких римо-католицьких громад, тому їх залишилося тільки 8 із 2100 віруючими: м. Борщів – 200 віруючих; м. Кременець – 283; с. Коралівка Борщівського району – 190; с. Лосяч Борщівського району – 155; с. Ридодуби Чортківського району – 325; с. Хом'яківка Чортківського району – 275; м. Підволочиськ – 225; с. Галушинці Підволочиського району – 357 віруючих. Як бачимо, чисельність віруючих римо-католиків із зазначених причин зменшилася на 766 осіб. Ці парафії у 1950 році обслуговували ксьондзи: у м. Борщів – Ю. Адамчик, у с. Хом'яківка – К. Фейшакер, у с. Ридодуби – Я. Мацішин, у с. Лосяч – К. Галицький, у с. Коралівка – С. Вичисаний, у м. Підволочиськ – Б. Мірецький [12, арк. 54]. Тільки у м. Кременці і у с. Галушинці не було постійного настоятеля, тому місцеві громади обслуговували згадані ксьондзи, або й навіть о. М. Високінський – настоятель громади м. Дубно Рівненської області Луцької дієцезії. Та оскільки він був з іншої області і дієцезії, то згодом уповноважений РСРК І. Чирва йому це заборонив. Пізніше й місцевим ксьондзам уповноважений забороняв обслуговувати громади Кременця і Галушинець, прагнучи зменшити їх релігійну активність. З цього випливає, що громади Кременця і Галушинець, не маючи постійного ксьондза, не мали й постійної духовної опіки, на відміну від інших римо-католицьких громад області [11, арк. 27].

Призив молоді на службу до радянської армії, фабрично-заводські училища (далі – ФЗУ), переселення до східних областей України (270 осіб) – усе це сумарно призвело до зменшення кількості римо-католиків у Тернопільській області на 485 осіб [11, арк. 25]. Зрозуміло, така ситуація активізувала римо-католицьке духовенство Тернопільщини, тому воно свідомо йшло на порушення встановленого уповноваженим РСРК порядку, культивуючи обслуговування віруючих удома, а також за межами своєї парафії.

У першому півріччі 1949 р., у березні-квітні, в Львові померли два ксьондзи РКЦ: Станіслав Плошинський із кафедрального костелу і Ян Повінський із костелу Св. Марії Сніжної. Тож на Львівщині у 1949 р. створилася критична ситуація нестачі ксьондзів РКЦ. Крім двох померлих ксьондзів, ще двоє через похилий вік не відправляли літургій. Залишилися практично діючих шість ксьондзів: три у Львові і три у районах, але на прохання духовенства РКЦ Львова дати дозвіл на приїзд для служіння декільком ксьондзам із інших областей – уповноважений не погоджувався. Наприкінці 1949 р. у Львівській області із 12 зареєстрованих ксьондзів залишилося тільки 5, котрі продовжували служіння [12, арк. 80].

Безпосередньо у Львові діючими залишилися лише два ксьондзи – Ящемський і Керницький, котрі обслуговували тільки кафедральний костел. У інших трьох костелах літургії не було кому проводити, тому кафедральний костел був переповнений парафіянами із цих трьох костелів. Це подіяло на уповноваженого, який вважав "політично доцільним" дозволити ще двом ксьондзам здійснювати літургії у костелах Св. Марії Магдалини і Св. Антонія. Цими ксьондзами були Ігнатій Хвірут, звільнений із 5-річного ув'язнення, яке відбув за статтею 54–10 ч. 2 КК УРСР та о. Мартин Карась, котрий у 1949 р. прибув до Львова із Дрогобича і мав львівську приписку [12, арк. 80]. Якось непомітно із числа діючих львівських костелів випав костел Св. Марії Сніжної, який залишався без священика. Власне, цей костел, а також ще два костели: у с. Білий Камінь Олеського району і у м. Бібрка обласний уповноважений запланував у другій половині 1950 р. закрити через їх невідвідуваність віруючими й через те, що віруючі не сплачували костельних податків. Тому уповноважений вважав, "що закриття трьох костелів буде правильним і політично доцільним" [13, арк. 72]. Та все ж основна причина була не у діях віруючих, бо це – наслідок, а те, що природно зменшилася чисельність ксьондзів. Реєструвати ж нових уповноважених не бажав.

На 1 квітня 1951 р. у Львівській області було 9 діючих костелів, у котрих служило 6 ксьондзів [14, арк. 21]. З цього випливає, що три зазначені костели (Св. Марії Сніжної у Львові, Бібрці, і Білому Каміні) уповноважений закрити. А прохань віруючих РКЦ про відкриття нових костелів до уповноваженого уже не надходило.

Ця ж чисельність костелів збереглася й у 1953 р. Їх географія була такою: три костели у Львові і по одному в Золочеві, Городку, Новосільці, Дунаїві, Поморянах, Щирці. На Тернопільщині у 1952 р.: діяли 8 зареєстрованих парафій, а кількість віруючих становила 1422 осіб [15, арк. 142].

Якщо у попередні роки ворожнеча між українцями і поляками була дуже гострою, і ті польські родини, котрі залишилися на цих теренах, намагалися приховати свою національну приналежність, то тепер, коли підпілля ОУН і УПА було майже ліквідоване, поляки почали відкрито говорити, що вони є поляками, і, навіть, висувати вимоги до влади щодо відправлення своїх релігійних потреб (напевно, не без впливу діючих ксьондзів). Так, у вересні 1953 р. до уповноваженого РСРК при Тернопільському облвиконкомі І. Чирви звернулася делегація поляків сіл Старого Скалату, Скала-Подільської і Полупанівки Скалатського району дозволити їм релігійні відправи. Але уповноважений, завданням котрого було зменшення релігійності і релігійної мережі РКЦ в області, їм відмовив, мотивуючи це тим, що їх релігійна громада не зареєстрована, у них немає діючих костелів та священика [16, арк. 75]. Тому цим та іншим польським римо-католицьким громадам не

залишалося нічого іншого, як їздити за десятки кілометрів до найближчих діючих римо-католицьких костелів або проводити у себе нелегальні відправи у пустуючих капличках і храмах.

У Львівській області на 1 січня 1955 р., згідно із даними обласного уповноваженого РСРК М. Дриля, налічувалося 9 діючих зареєстрованих костелів і громад, котрі обслуговували 5 ксьондзів. У 1956 р. у Львівській області зареєстровано 10 діючих костелів, додалася громада с. Новосілка Красненського району, і служили 8 зареєстрованих ксьондзів [17, арк. 204–206]. Чисельність католиків постійно зменшувалася через виїзд поляків на постійне місце проживання до Польщі. Так, у 1956 р. до Польщі виїхало 2713 осіб зі Львівщини, а за 7 місяців 1957 року – 2686 поляків [18, арк. 66]. У 1958 р. виїхало ще 1273 особи [19, арк. 26].

У 1959 р. Дрогобицька область увійшла до складу Львівської області, тож чисельно й географічно збільшилася релігійна мережа Львівщини. Так, на 1 грудня 1959 року тут вже налічувалося 24 зареєстровані римо-католицькі громади, які обслуговували тільки 7 ксьондзів. Окрім того, у тому ж році знято із реєстрації дві громади у селах Чуква і Бісковичі Самбірського району, а також – настоятеля костелу в м. Бібрка о. Януша Рабара, хоча він надалі продовжував своє душпастирювання. За це народний суд Бібркського району засудив його на один рік примусових робіт [19, арк. 289]. До зняття із реєстрації обласний уповноважений М. Дриль намітив ще три римо-католицькі громади: у селах Баличі і Липники Мостиського району і Стрілковичі Самбірського району як малочисельні, начебто неспроможні сплачувати державний податок [20, арк. 8–9].

Зареєстровані 7 ксьондзів були настоятелями у таких костелах: два – у кафедральному костелі, один – у костелі Св. Антонія у Львові, по одному – у костелах Золочева, Щирця, Мостиськ, Нового Міста Добромільського району. Тому ті громади, котрі мали постійних ксьондзів, разом із ними дбали, щоб без богослужінь не залишалися ті парафії, де постійних настоятелів не було. Уповноважений не прагнув збільшення чисельності священнослужителів, але погоджувався на надання уже зареєстрованим священикам дозволу періодично обслуговувати ті парафії, де не було священика. Це дало б можливість уникнення збільшення чисельності зареєстрованих ксьондзів, зняло б потребу багатьох віруючих їздити на богослужіння та здійснення святих таїнств і обрядів у костели м. Львова й Золочева, позбавило б розмов католиків про нерівноправне становище РКЦ в СРСР у порівнянні із Православною церквою тощо. РСРК при Раді Міністрів СРСР розглянула пропозиції обласного уповноваженого і у вересні 1959 р. дала на них дозвіл. Отож, у 18 громад Львівщини, котрі не мали постійного настоятеля, з'явилася надія. І вже з 1 жовтня 1960 р. ксьондзи сусідніх парафій надавали періодичну обслугу 9 парафіям, ще стільки ж парафій такої обслуги не мали, тому у недільні і святкові дні відчиняли костели і молилися без ксьондза. Постійних настоятелів мали громади: кафедрального костелу – ксьондзи З. Галунович і К. Ящемський; костелу Св. Антонія у Львові – І. Хвірут; костелу у Золочеві – Я. Ценський; костелу у Щирці – Л. Северин; костелу у Мостиській – Є. Салетник; костелу у Новому Місті – Я. Шетеля [20, арк. 178].

На 1 жовтня 1960 р. у Львівській області зареєстровано 24 римо-католицькі громади із приблизною чисельністю 13 тис. практикуючих віруючих [20, арк. 175–176]. Віруючими цих римо-католицьких громад, в основному, було населення польської національності, і тільки незначна частина віруючих була із змішаних польсько-українських родин. Згідно із даними всесоюзного перепису населення, у Львівській області проживало 57979 осіб польської національності, із них: у м. Львові – 16100 осіб [20, арк. 176].

На 1 січня 1962 р. у Львівській області нараховувалося 23 діючих зареєстрованих костели, оскільки одну громаду у с. Стрілковичі Самбірського району в 1961 р. знято із реєстрації, як таку, що розпалася. У грудні 1961 р. Мостиський райвиконком порушив клопотання перед Львівським облвиконкомом про зняття із реєстрації трьох римо-католицьких громад у селах Баличі, Волиця-Тщенець і Милятичі, як таких, що розпалися [21, арк. 33].

Богослужіння у 23 зареєстрованих костелах проходили: у м. Львові в кафедральному костелі щоденно, у костелі Св. Марії Магдалини – у суботу і неділю, так само у костелі Св. Антонія і в костелі м. Щирець, у костелах в Золочеві, Самборі, Мостиська, Нового Міста – щоденно, у костелах Стрия, Жидачева, Городка, Доброміля, Бібрки, Новосілки, Дунаїва і Поморян – щомісячно, у костелах Лановичів, Пнікутів і Липників – не відбувалися відправи декілька років і заяв від цих громад католиків на ім'я уповноваженого про виділення їм для періодичних відправ ксьондзів не надходило. Це давало уповноваженому підстави вважати, що ці громади не функціонують, їх можна зняти із реєстрації. Кількість зареєстрованих ксьондзів збільшилася на одного священика і становила 8 священнослужителів. Це збільшення відбулося завдяки клопотанням Самбірської громади про реєстрацію для них о. Язепа Павіланіса, котрого у 1961 р. зареєстровано настоятелем парафії Самбора [21, арк. 30].

У 1962 р. знято із реєстрації римо-католицькі громади у селах Баличі, Волиця-Тщенець і Милятичі Мостиського району, а також уповноважений проводив відповідну роботу, щоб мати

підстави зняти із реєстрації ще й громади у Львові – костел Св. Марії Магдалини, у Поморянах, Новосілці, Городку й Липниках. У першому кварталі 1962 р. за порушення законодавства про культу знято із реєстрації виконавчий комітет і ревізійну комісію громади у Самборі, а також попереджено виконавчий комітет костела Св. Антонія [21, арк. 114–115].

Методика уповноваженого була такою, що після зняття із реєстрації громади одночасно відбувалося зняття із реєстрації костела – він залишався закритим і недіючим. У першому півріччі 1963 р. владою знято із реєстрації ще три релігійні римо-католицькі громади у селах Лановичі Дрогобицького району, Міженець Старо-Самбірського району і Новосілка Золочівського району, а костели закрито [22, арк. 110], у другому півріччі – у селах Стрілковичі, Липники та у містах Жидачів, Бібрка і у Львові костел Св. Марії Магдалини. Таким чином, наприкінці 1964 р. у Львівській області були діючими тільки 13 костелів: у Львові (кафедральний і Св. Антонія), Золочеві, Самборі, Мостиській, Щирці, Новому Місті, Дунаїві, Пнікуті, Добромилі, Городку, Стрию і Поморянах. Отож, у 1961–1964 рр. атеїстична влада з метою ліквідації римо-католицизму на теренах Львівщини зняла із реєстрації 11 релігійних громад із 24 і, відповідно, закрила 11 костелів. До того ж із діючих 13 костелів тільки 7 мали постійних настоятелів, а в решти костелах громади не мали служителів культу і самостійно проводили моління.

У Станіславській області у 1957 році діяли три зареєстровані громади римо-католиків у м. Станіслав (1500 віруючих), м. Болехові (100 віруючих) і м. Букачівці (50 віруючих). Перші дві громади обслуговував ксьондз о. Язеп Павіланіс, а третю – о. Юзеф Сліпко [10, арк. 6]. 23 квітня і 9 травня 1958 р. обласний уповноважений РСРК Візіренко спільно із представниками Букачівського райвиконкому провів перевірку діяльності римо-католицької громади у Букачівцях і виявив, що костел відвідує до 15 віруючих із 40 сімей, які проживають у районі, "двадцятка" не укомплектована, виконавчі органи – також, окрім того тривав процес переселення поляків до Польщі, ксьондз Ю. Сліпко виїхав із Букачівців, тому на підставі цих фактів уповноважений прийшов до висновку, що цю громаду необхідно зняти із реєстрації як таку, що саморозпалася і просити про це РСРК при РМ СРСР, а також Станіславський облвиконком [23, арк. 62–64]. Клопотання уповноваженого, а також Букачівського райвиконкому Станіславський облвиконком задовольнив рішенням № 253 від 7 червня 1958 р. [23, арк. 79]. РСРК при РМ СРСР 1 жовтня 1958 р. [23, арк. 85] рішенням № 14 погодилася з рішенням Станіславського облвиконкому. Культурне майно костелу у Букачівцях оформлене відповідними актами і передане до костелу в м. Станіславі. За такою ж методикою рішенням № 31 с від 19 грудня 1959 р. знято із реєстрації релігійну громаду римо-католиків у м. Болехові [24, арк. 85].

Отож, на початок 1960 р. в Станіславській області діяла тільки одна зареєстрована релігійна громада РКЦ, котра знаходилася у Станіславі і яку обслуговував настоятель Язеп Павіланіс. Вона на той час налічувала близько 1000 практикуючих віруючих із 2 тис., які тут проживали. Частина із них були нелегальні греко-католики. Зняти її з реєстрації за згаданою методикою, як у Букачівцях і Болехові, в уповноваженого не було підстав. Та він все ж знайшов причину, яку й висвітлив у рішенні № 390 від 21 червня 1960 р. Станіславського облвиконкому про зняття із реєстрації релігійної громади римо-католиків у м. Станіславі: "Релігійна громада римо-католиків м. Станіслав порушувала договір з обласним відділом у справах будівництва і архітектури, впродовж десяти років не виконувала жодного ремонту приміщення костелу, внаслідок чого воно стало руйнуватися. З метою недопущення руйнування приміщення костелу, пам'ятки архітектури XVII ст., її взято під державну охорону, обласний відділ у справах будівництва і архітектури через судові органи (народний суд 3-ї дільниці м. Станіслав відбувся 19 лютого 1960 р. – примітка автора) розірвав договір із громадою і костел був закритий". Виконавчий комітет обласної Ради депутатів трудящих вирішив погодитися із висновком уповноваженого РСРК при облвиконкомі про закриття костелу і просити РСРК при РМ СРСР зняти із реєстрації релігійну громаду римо-католиків м. Станіслава, як малочисельну і таку, що немає приміщення для моління [8, арк. 136]. Незабаром РСРК при РМ СРСР задовольнила прохання облвиконкому.

Незадовго до цього, 10 квітня 1960 р., обласний уповноважений РСРК І. Рубан зняв із реєстрації настоятеля цієї громади Язепу Павіланіса за такі порушення радянського законодавства про культу як: систематичний зв'язок із покутником о. Ігнатієм Солтисом, грошову допомогу підпільному духовенству ГКЦ, збирання коштів за межами костелу на його ремонт, підготовку дітей до конфірмації [8, арк. 132–133]. Таким чином, у Станіславській області на друге півріччя 1960 р. не залишилося жодної зареєстрованої римо-католицької громади, діючого костела, зареєстрованого ксьондза. Священик Павіланіс незабаром виїхав на Львівщину, де у 1961 р. був зареєстрований настоятелем парафії у Самборі.

Наприкінці 1954 р. у Тернопільській області діяло 8 релігійних громад РКЦ із загальною чисельністю 2340 віруючих. Вони знаходилися у містах Борщові, Кременці і Підволочиську та у селах Галушинці, Коралівка, Лосяч, Ридодуби, Хом'яківка. Духовну обслугову цих костелів

здійснювали отці Адамчик, Вичисаний, Мірецький, Мацішин і Фейшакер. На 1 липня 1957 р. загальна кількість віруючих римо-католиків становило 1958 осіб [25, арк. 63]. Це зменшення пояснюється тим, що тільки у першому півріччі із Тернопільщини виїхало до Польщі 410 поляків [25, арк. 64].

У другій половині 1957 р. обласний уповноважений виявив, що о. Броніслав Мірецький – настоятель парафії Підволочиська і Галушинців, крім богослужінь у їх костелах, проводить незаконні богослужіння у костелі с. Полупанівка Скалатського району, у каплиці сіл Старий Скалат Скалатського району і у каплиці Дорофіївки Підволочиського району. Уповноважений прийняв рішення про зняття із реєстрації о. Броніслава Мірецького, що й було зроблено 11 лютого 1958 р. [26, арк. 122].

На січень 1958 р. в Тернопільській області були зареєстровані й надалі діяли офіційно 8 костелів [25, арк. 157]. Крім 8 зареєстрованих релігійних громад римо-католиків існувало ще 8 незареєстрованих громад із кількістю 431 римо-католик, яких обслуговували ті ж п'ять ксьондзів РКЦ. Ці громади знаходилися у: с. Семаківці Білобожницького району, м. Збараж, с. Дорофіївка Підволочиського району, с. Полупанівка Скалатського району, м. Скалат, с. Старий Скалат Скалатського району, м. Тернопіль, смт. Шумськ [25, арк. 158]. У 1960 р. зареєстровані і незареєстровані костели області обслуговували тільки три ксьондзи: о. Юзеф Адамчик, о. Якуб Мацішин, о. Казимир Фейшакер. У грудні 1959 р. о. Вичисаний помер. Наприкінці 1960 р. в Тернопільській області залишилося тільки 6 діючих римо-католицьких костелів: у м. Борщів, с. Лосяч, м. Кременець, м. Підволочиськ, с. Галушинці, с. Ридодуби. Ці шість громад, із загальною чисельністю 1258 віруючих, обслуговували два ксьондзи: о. Юзеф Адамчик (Борщівський, Лосячський і Ридодубівський костели) і о. Якуб Мацішин (Кременецький, Підволочиський і Галушинецький костели) [27, арк. 88].

Проте, окрім перелічених громад, у Тернопільській області було ще 9 незареєстрованих римо-католицьких громад, де загальна кількість віруючих складала 722 особи у: Скалаті – 300; Полупанівці та Старому Скалаті Скалатського району – 100; Косові Чортківського району – 69; Тернополі – 63; Дорофіївці Підволочиського району – 60; Семаківцях Чортківського району – 55; Коралівці Борщівського району – 44; Збаражі – 20; Шумську – 11 віруючих римо-католиків [27, арк. 88–89]. Отож, уповноважений офіційно зменшував кількість зареєстрованих римо-католицьких громад одночасно збільшуючи кількість незареєстрованих.

Наприкінці 1964 р. в Тернопільській області легально діяло тих же 6 релігійних громад римо-католиків. Ці громади до 1963 р. й надалі обслуговували два ксьондзи: Я. Мацішин і Ю. Адамчик. Після смерті Ю. Адамчика на 6 релігійних громад залишився один ксьондз Я. Мацішин. Зрозуміло, що він не міг надавати регулярну обслугу всім громадам. Отож, у громадах Лосяча, Ридодубів та Підволочиська літургії проводилися усього декілька разів на рік, у громадах Борщова і Галушинців – два-три рази на місяць. Тільки у Кременці літургії проводилися регулярно, бо о. Мацішин тут і мешкав. Оскільки замість померлого о. Адамчика інший ксьондз не прибув, обласний уповноважений і місцеві органи влади почали знаходити додаткові підстави, щоб закрити декілька діючих костелів. Так, у 1964 р. в Підволочиському костелі літургії вже не проводилися через те, що костел, згідно із рішенням Підволочиського райвиконкому, підтвердженням Тернопільським облвиконкомом, був вилучений у громади начебто як аварійний. Неважко здогадатися, що подібне очікувало і костели Лосяча та Ридодубів.

Отже, закриття молитовних храмів і зняття із реєстрації релігійних громад набуло масового характеру, не оминуло й латино-католицькі громади і костели у західних областях України. На Тернопільщині із зареєстрованих у 1954 р. восьми релігійних громад і восьми діючих костелів через десять років залишилися легальними тільки 6 громад і 6 костелів, але половина цих громад і костелів уже була приречена на закриття і зняття з реєстрації. На Львівщині із 24 зареєстрованих римо-католицьких громад і костелів у 1959 р., наприкінці 1964 р. діючими залишалися тільки 13 громад і костелів. На Станіславщині у 1957 р. легально діючими були 3 парафії і 3 костели РКЦ, а на друге півріччя 1960 р. – не залишилося жодної легальної парафії і діючого костелу. Ця порівняльна статистика свідчить про результати державно-партійних заходів щодо скасування діючої РКЦ у західних областях з метою нейтралізації впливу на віруючих Ватикану і сусідньої з регіоном РКЦ у Польщі. Що, зрештою, призвело до розширення мережі й активізації діяльності незареєстрованих і нелегально діючих громад римо-католиків.

Список використаних джерел

1. Держархів Львівської обл., ф. П. 3, оп. 1, спр. 439, арк. 40, 57–60, 67.
2. Держархів Львівської обл., ф. П. 3, оп. 1, спр. 449, арк. 32.
3. Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки: Історико-правовий аналіз / І. Андрухів. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. – 432 с.
4. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 3241, оп. 1, спр. 25, арк. 22.
5. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1,

спр. 283, арк. 79. 6. Там само, спр. 1454, арк. 8. 7. Держархів Львівської обл., ф. Р. 1332, оп. 2, спр. 8, арк. 84–87, 99–101. 8. Держархів Івано-Франківської області, ф. Р. 388, оп. 2, спр. 54, арк. 62–84, 132–133, 136. 9. Там само, ф. Р. 388, оп. 2, спр. 53, арк. 47–57. 10. Там само, спр. 88, арк. 6, 25. 11. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 1784. 12. Держархів Львівської обл., ф. Р. 1332, оп. 2, спр. 15, арк. 54, 80. 13. Там само, спр. 13, арк. 72. 14. Держархів Львівської обл., ф. П. 3, оп. 4, спр. 170, арк. 21. 15. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2325, арк. 142. 16. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2521, арк. 75. 17. Держархів Львівської обл., ф. Р. 1332, оп. 2, спр. 24, арк. 204–206. 18. Там само, ф. П. 3, оп. 6, спр. 262. 19. Там само, ф. Р. 1332, оп. 2, спр. 27, арк. 26, 289. 20. Там само, спр. 28, арк. 8–9, 175–176, 178. 21. Там само, спр. 31, арк. 30, 33, 114–115. 22. Там само, спр. 34, арк. 110. 23. Держархів Івано-Франківської області, ф. Р. 388, оп. 2, спр. 56, арк. 62–64. 24. Там само, спр. 55, арк. 85. 25. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 3022, арк. 63, 64, 157, 158. 26. Там само, спр. 3125, арк. 122. 27. Там само, спр. 3325, арк. 88.

Ярослав Стоцький

**ВЛИЯНИЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ НА МИНИМИЗАЦИЮ
ДЕЙСТВУЮЩЕЙ ПРИХОДСКОЙ СЕТИ РИМО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ
В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УКРАИНЫ В 1944–1964 ГГ.**

В статье исследованы главные причины, ход и следствия уменьшения сети Римокатолической церкви в Львовской, Тернопольской и Станиславской (сейчас – Ивано-Франковской) областях вследствие государственной политики в сфере религии у 1944–1964 гг.

Ключевые слова: приходы, костёлы, поляки, общины, католики.

Yaroslav Stockyi

**INFLUENCE OF STATE AUTHORITIES ON MINIMIZATION OF EXISTING PARISH
NETWORK OF ROMAN CATHOLIC CHURCH IN WESTERN REGIONS OF UKRAINE IN
1944–1964**

The article deals with the main reasons, processes and consequences of minimization of Roman Catholic network in Lviv, Ternopil and Stanislav (now Ivano-Frankivsk) regions in consequence of state policy in the area of religion in 1944–1964.

Key words: parishes, Roman Catholic churches, Roman Catholic priest, Poles, Catholics.

УДК 94(477)

Тарас Дідух

**ОСОБЛИВОСТІ КОНФЕСІЙНОГО ЖИТТЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ У 1958–1964 РР.**

У статті проаналізовано зміни в конфесійному житті Греко-католицької церкви на території Тернопільської області у 1958–1964 рр. Досліджено заходи радянських органів влади, скеровані на обмеження її діяльності.

Ключові слова: Греко-католицька церква, греко-католицьке духовенство, Тернопільщина, конфесія, державно-церковні відносини.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що вона дає змогу на основі архівних документів проаналізувати вплив антирелігійної політики радянської влади у 1958–1964 рр. на конфесійне життя Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ) на Тернопільщині. У статті висвітлено особливості підпільного життя греко-католиків, їх взаємовідносини із Російською православною церквою (далі – РПЦ) та радянськими органами влади у досліджуваний період.

Становище ГКЦ в СРСР у період антирелігійної кампанії радянської влади (1958–1964 рр.) в контексті державно-церковних відносин у своїх працях висвітлили Е. Бистрицька [1], В. Войналович [2], А. Колодний [21], А. Моренчук [23] та інші. У роботах В. Марчука [22], В. Паценка [24], В. Сергійчука [26] проаналізовано особливості підпільного життя та діяльності греко-католицької конфесії, особливості її взаємовідносин із радянськими органами влади. Важливим джерелом є праці Я. Стоцького [27–28], у яких ґрунтовно досліджується становище ГКЦ на території Тернопільської області в контексті радянської державно-релігійної політики та викликаних нею конфесійних трансформацій.

Джерельною базою для праці стали документи Держархіву Тернопільської обл., які дозволили провести комплексне дослідження діяльності ГКЦ на території Тернопільської області у 1958–